

Dvaras ir Dvargantas

Dainius RAZAUSKAS

*Straipsnio objektai – lietuvių kalbos žodis dvaras ir lietuvių mitinės būtybės Dvarganto vardas bei atitinkamos funkcijos. Straipsnio tikslai, pirma – priminti ir pabrėžti (tai jau iš esmės išsakyta kitų, pirmiausia V. Mažiulio), kad lietuvių žodis dvaras veikiausiai vis dėlto nėra slavizmas, nors nuo XIX a. taip buvo įprasta, kad ir paabejojant, manyti; ir, antra – parodyti, kad J. Lasickio pirmojo paminėta lietuvių mitinė būtybė Dvargantas tokiu atveju gali būti pakankamai archajiška (nors ir būtų degradavusi). Straipsnio metodai – etimologinis, šaltinių analizė, lyginamasis. Išvada: kadangi pirminės baltų-slavų *dvar- reikšmės būta ‘durys, vartai’, tai savo funkcijomis Dvargantas, galimas daiktas, pirmiausia buvo durų ar vartų sargas (dėmenį -gant- siejant su ginti) – visame pasaulyje gerai žinomo archetipinio „durų / vartų sargo“ lietuviškas atstovas.*

1. Dėl žodžio *dvāras* kilmės

Pasak žymaus rusų baltisto Ju. Otkupščikovo, „jau J. Schmidt’as [1872 metais] rašė apie negalimybę atskirti seniausių priešistorinius skolinius nuo savų giminiškų žodžių. Ypač keblu išskirti net palyginti vėlyvus skolinius baltų-slavų areale, kur pasiskolinto žodžio fonetinis ‘pavidalas’ daugeliu atvejų sutampa su savais giminiškais žodžiais”.¹ Kitaip sakant, „iki šiol nerasta pakankamai patikimų kriterijų, pagal kuriuos šios epochos baltų slavizmus būtų galima griežtai atskirti nuo slavų baltizmų ir savų giminiškų žodžių”. Todėl išties tik „psichologiškai galima suprasti tuos lietuviškai kalbančiuosius, kurie, slaviškai leksikai vis gausiau prasiskverbiant į jų gimtąją kalbą, bet kokius panašiai skambančius žodžius ėmė laikyti slavizmais. O vėliau, įsivyravus hiperpuristinėms tendencijoms, daugybė grynai lietuviškų žodžių, turinčių artimus atitikmenis slavų kalbose, buvo paskelbta esant ‘slavizmus’, ir daugelis lietuvių inteligentų vengė juos vartoti”, tuo tarpu „menamų slavizmų bei germanizmų skaičius baltų kalbose ir mūsų dienomis tebėra gerokai perdėtas”.²

Prie tokių menamų slavizmų, panašu, priklauso ir lietuvių kalbos žodis *dvāras* ‘kiemas, sodyba, (feodalo) ūkis’³ – plg. sen. rusų *дворъ* ‘buveinė, namas, sodyba, kiemas’, rusų, baltarusių *двор* ‘kiemas’, lenkų *dwór* ‘kiemas, sodyba’ bei kt., kurie visi galiausiai suvedami į slavų prolytę

dvorъ*. Pastaroji savo ruožtu remiasi ide. šaknimi **dh̥uor-* ‘durys, vartai’, kuriai taip pat priklauso, pavyzdžiui, sen. indų *dvār-* ‘durys, vartai’ (su šiokiom tokiom fonetinėm išlygom), lotynų *foris* (dgs. *forēs*) ‘(suveriamos) durys’, gotų *daúr* ‘vartai’ (vokiečių *Tor* bei kt.), airių *dorus* ‘durys’ ir daugelis kitų. Tai pačiai šakniai priskiriami ir tokie baltų kalbų žodžiai kaip latvių *dvars* ‘tam tikri varteliai’, šiaurinio Kuršo tarmės *duors* ‘vartai’, prūsų *dauris* (dvarīs*) ‘dvi-vėriai vartai’, slavizmais anaipol nelaikomi, kuriuos šaknimi fonetiškai tiksliai atitinka lietuvių *dvāras* (t. y. skiriasi tik jų galūnės ir reikšmės).

Tos pat ide. šaknies silpno balsių kaitos laipsnio lyčiai **dhur-/dh̥ur-* priklauso tokie gerai žinomi žodžiai kaip lietuvių *dūrys*, slavų **dvrbъ* ‘durys’ (rusų *дверь* bei kt.), minėto sen. indų *dvār-* ‘durys, vartai’ galininko lyties *dūras*, *durās*, sen. vokiečių aukštaičių *turi* ‘durys’ (vokiečių *Tür*), sen. anglų *duru* ‘durys’ (anglų *door*), sen. graikų *θύρα* ‘durys’, dgs. ‘vartai’, ir daugelis kitų. Dėl lietuviškojo žodžio skolinimosi šiuo atveju net klausimas nekeliamas – tai neabejotinai savas žodis, giminiškias kitų kalbų atitikmenims.⁴

Pagaliau tos pat ide. šaknies pamatinio balsių kaitos laipsnio lyties **dh̥uer-* atspindžių slavų kalbose išvis neišliko, kaip ir pirminių šios šaknies veiksmažodžių.⁵ Tuo tarpu lietuvių kalboje turime kaip tik šiai šaknies lyčiai atstovaujantį veiksmažodį *dvėrti*, didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne” duodamą reikšme ‘gverti’ – t. y. ‘klypti, pladarotis, atsilapoti’, o pladarotis bei atsilapoti, suprantama, gali būtent durys ar vartai, užtat ir gyvojoje kalboje šis veiksmažodis, be kita ko, taikytas būtent vartams, pvz.: *Reiks dirbti naujus vartus, tie visai jau išdverę* (Laižuva, Mažeikių r.), t. y. išklypę, išsipladaroję, atsilapoję – nebeužsidaro. V. Mažiulio nuomone, šio veiksmažodžio pirminės reikšmės kaip tik ir būta ‘at(si)verti, at(si)lapoti’.⁶ Plg. ir kitą balsių kaitos lytį *dvarėti* ‘tižti, lepti’, paliudytą Daugėliškyje, Ignalinos r.: *Et, įsenėjo ir įdvarėjo*.⁷

Taiigi lietuvių *dvāras* turi netgi daugiau pagrindo būti laikomas tiesioginiu prokalbės veldiniu nei slaviškieji atitikmenys. Formos (fonetikos) požiūriu, jis yra kuo skaidriausiai susijęs su ką tik paminėtais lietuvių veiksmažodžiais ir be priekaištų dera prie minėtų latvių *dvars* ‘tam tikri varteliai’, šiaurinio Kuršo tarmės *duors* ‘vartai’,

prūsų *dauris* (**dvaris*) ‘dvišeriai vartai’. Vienintelis dalykas, kėlęs kalbininkams abejonių dėl šio lietuvių žodžio kilmės bei vertęs jį laikyti skoliniu, slavizmu, – tai kitokia jo reikšmė.

Antai pasak K. Būgos, „žodžiai *dvāras* ‘имение’ ir *stālas* ‘стол’ dėl garsų atliepimo (sl. *o* = lie. *a*) galėtų būti lietuviškos kilmės. Bet kultūros istorija aiškiai rodo tuodu žodžiu esant skolytiniu, nes senovės gadynėje indoeuropiečiai *dvarų* ir *stalų* dar nepažinę. Žodžio geografija rodo *dvaro* ir *stalo* tėvynę esant Slavėnuose”.⁸

Tą patį vos kitais žodžiais savo veikale „Slaviški skoliniai senojoje lietuvių kalboje” (*Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen*) pakartoja P. Skardžius: esą „pagal fonetiką lietuvių *dvāras* galėtų būti lietuviškos kilmės, bet dėl jo reikšmės bei istorijos jis laikytinas skoliniu”.⁹

Panašiai E. Fraenkeliš savo „Lietuvių kalbos etimologiniame žodyne” sako, kad lietuvių *dvāras*, „tiesą sakant, gali būti giminiškas su slavų *dvorā*”, o ne jo skolinys, nors esą „jį vis dėlto veikia reiktų laikyti skoliniu dėl jo specifinės reikšmės”.¹⁰ Kaip matyti, nors E. Fraenkeliš teigia iš esmės tą patį, bet jo intonacija dar nuosaikesnė.

„Indoeuropiečių kalbų etimologinio žodyno” autorius J. Pokornas jau išvis nebepasisako už kurį nors vieną sprendimą, o tik pamini, jog lietuvių *dvāras* visai „nebūtinai besąlygiškai turi būti laikomas skoliniu”.¹¹

V. Toporovas etimologiniame žodyne „Prūsų kalba” tiesiog stato lietuvių žodį *dvāras* vienon greton su kitais giminiškais, tik palieka su klaustuku.¹²

O štai V. Mažiulis savajame „Prūsų kalbos etimologijos žodyne”, lietuvių žodį *dvāras* reikšme ‘kiemas (aikštė prie gyvenamojo namo)’ patalpinęs tarp kitų giminiškų, jau visai nedviprasmiškai tvirtina, kad jis „šia reikšme vargu ar slavizmas”, ir nurodo bendrą baltų-slavų prokalbės šaknį **dvar-* (**dur-*) ‘durys, vartai’, iš kurios nagrinėjami slavų ir baltų kalbų žodžiai bus išriedėję nepriklausomai.¹³

Kaip matome, kalbininkų nuomonė šiuo klausimu tolydžio keičiasi, ir lietuvių žodžio *dvāras* reikšmė, vertusi jį laikyti slavizmu, nebeatrodo tokia lemtinga. Pamėginsime pasiaiškinti, kodėl.

Visų pirma, šio lietuvių žodžio reikšmė ‘kiemas, sodyba’, pagal „Lietuvių kalbos žodyną”, arba ‘kiemas (aikštė prie gyvenamojo namo)’, pagal V. Mažiulį, šiaip jau išvis negali būti pakankamas argumentas jo skolinimuisi iš slavų kalbų pagrįsti, nes tokios reikšmės atsiradimą iš pirminės ‘durys, vartai’ slavų kalbose irgi reikia kaip nors paaiškinti, o tasai aiškinimas savo ruožtu galėtų tiktai ir baltų kalboms. Juoba kad panašią reikšmių raidą, pavyzdžiui, liudija ir minėtas lotynų kalbos *foris* (dgs. *forēs*) ‘(suveriamos) durys’, iš kurio radosirieveksmiai *forās* ‘už durų, oran, laukan’, *forīs* ‘lauke, už durų’ (esmiškai ‘kie-

me’) ir galiausiai daiktavardis *forum* ‘(viešojo miesto) aikštė, forumas, turgavietė’ bei pan., pirmine reikšme – būtent ‘aikštelė prieš namus, išorinis kiemas’.¹⁴ Negana to, panašų reikšmės pakitimą liudija ir minėtas senovės indų žodis *dvār-* / *dur-* ‘durys, vartai’, jau „Rigvedoje” daugiskaitos lytimi kartais suprantamas kaip ‘namai’ (pavyzdžiui, VII.46.2.c: „Geravalis prie mūsų geros valios namų [*dúrah*] ateik!”¹⁵); jo vedinys *dúrya-*, būdvardis reikšme ‘susijęs su durimis’, t. y. ‘durinis, padūris’, daugiskaitoje eina už daiktavardį reikšme ‘namai’; o vedinys *duroṇā-* tiesiog reiškia ‘namas, gyvenamoji vieta, namai, tėviškė’¹⁶ – plg. lietuvių *dvāras* reikšmę ‘sodyba’. Taigi panaši reikšmės raida kalbamos šaknies žodžiams būdinga ne vienoje senojoje indoeuropiečių kalboje,¹⁷ vadinas, ir baltų kalbose lietuviškojo žodžio *dvāras* reikšmė galėjo išsirutuoti nepriklausomai nuo tokios pat slaviškųjų atitikmenų semantinės raidos.

Paaiškinti tokią reikšmės raidą, matyt, galima tuo, kad kiemas – kaip sodybos vieta, kur palydimas išeivis ir sutinkamas atvykėlis, svečias, pavyzdžiui, piršlys ar jaunikis, su visomis iš santuokos svarbos bendruomenei plaukiančiomis išvadomis, taigi kaip pagrindinė viešo, socialinio gyvenimo erdvė – iš esmės buvo erdvė tarp namo durų (šeimos vidinio, savo gyvenimo riba) ir sodybos vartų (svetimo, išorinio pasaulio riba), o iš lauko pusės – būtent prie vartų.¹⁸ Tai liudija dar XIX a. tautosaka, pavyzdžiui, dainos posmas iš L. Rėzos archyvinio palikimo: *Ei, kieno kieno žalias kiemelis, / Žalioji pryvartėlė? / Mano tėvelio žalias kiemelis, / Žalioji pryvartėlė* (Nr. 121).¹⁹ „Lietuvių kalbos žodyne” žodžiui *prievartė* reikšme ‘vieta prie vartų, prieš vartus’ duotas toks pavyzdys iš liaudies dainos: *Davažiavau dvarelį, šešuro prievartėlę...*²⁰ Taigi kiemas ir būtent *dvaras* čia dar tiesiog prilygsta prievartei, vietai prie vartų. O štai priedainyje iš 1948 m. Zervynų k. užrašytos dainos *Jau žirgeliai sukinkyti, / Prie dvarelio sustatyti, / Sesule miela* (LTR 268/81)²¹ žodis *dvarelis* ar tik nebus pavartotas išvis senąja ‘vartų’ reikšme?

Kai kurie tautosakos pavyzdžiai, negana to, iki šiol tebeliudija lietuvių kalboje prielaidas žodžio *dvāras* reikšmei pereiti nuo pirminės ‘vartai’ prie dabartinės ‘kiemas, sodyba’. Štai paraleliniai dainos variantai iš S. Daukanto rinkinio, kuriuose *dvaras* tiesiog kaitomas su *vartais*:

I. *Lig prijojau margą dvarą, / Tekėjo saulelė. // – Dieval padėk, mergužaitė, / Atdaryk vartelius* (Nr. 52); *Ir atjojau pas dvarelį, / Ir nusėdau nuo žirgelio [...]. // Ir išėjo motinėlė, / Ir atkėlė žalius vartus* (Nr. 56).

II. *Kad atjojau pas vartelius, / Žirgelis sužvingo. // Ir išėjo matušėlė, / Atvėrė vartelius* (Nr. 54).

Atskirai nė nekalbant apie nuolatinį, akivaizdų ir minėtuose pavyzdžiuose, *vartų* ir *dvaro* gretinimą. Plg. dar:

Ir prijojau prie dvaro, / Prie uošvelio dvarelio – / Oi, užkilnoti varini varteliai, / Užtraukti lenciūgėliai. // Išaina močiutė, / Išaina senoji, / Oi, klausinėjo jaunas žentelis: / – Begu turi dukrelę? // – Oi, prašom prašom, jaunas ženteli, / Į šį margą dvarelį. // Išaina tėvutis, / Išaina senasis, / Oi, atkilojo varinius vartelius, / Nutraukė lenciūgėlius ir t.t. (Nr. 69); Prie dvaro prijodams – / Varteliai užkilnoti (Nr. 89) ir pan.²²

Plg. visiškai atitinkamą gretinimą rusų vestuvinėje dainoje: *Во деревнюшку – улица, / На широкий двор – ворота, / Во высок терем – лесенка, / В нову горенку – дверечка!*²³ „Į kaimelį – gatvė, / Į platųjį kiemą – vartai, / Į aukštą pilaitę – laipteliai, / Į naują svetainelę – durelės”. Taip pat šalia įprasto *широкий двор* ‘platusis kiemas’ plg. *Над воротами, над широкими*²⁴ ‘Virš vartų, virš plačiųjų’ ir pan.

Pagaliam tam tikrą įtaką lietuvių žodžio *dvāras* reikšmei ar bent reikšmės atspalviui iš tikrųjų galėjo padaryti ir atitinkami slavų kalbų žodžiai, gausiai vartoti LDK viešajame gyvenime. Tačiau toji galima įtaka nieku būdu nereikia patį žodį esant skolini!

Taigi, pirma: nei žodžio *dvāras* forma, nei reikšmė neduoda jokio pagrindo jį laikyti slavizmu (o jeigu jis tokiu vis dėlto laikomas, tai nebent dėl Ju. Otkupščikovo pradžioje minėtų priešasčių ir toliau paprasčiausiai iš įpročio). Ir antra: dabartinės žodžio *dvāras* reikšmės ‘feodalo ūkis’, ‘sodyba’ bei ‘kiemas (aikštelė prie gyvenamojo namo)’ tolydžio susidarė iš ankstesnės reikšmės ‘vieta prie (namo) durų ar (sodybos) vartų’, aptartu būdu susijusios su reikšme ‘dursys, vartai’; be to, prūsų *dauris* (**dvarīs*) ‘dvivėriai vartai’ ir latvių *dvars* ‘tam tikri varteliai’ rodytu, jog minėti reikšmės poslinkiai (galbūt veikiant ir slaviskiesiems atitikmenims) įvyko laikotarpiu nuo baltų ar net rytų baltų prokalbės skilimo iki pasirodant pirmiesiems rašytiniams šaltiniams lietuvių kalba (Mažvydo ir Petkevičiaus „Katekizmams”, Daukšos „Postilei”), kuriuose *dvāras* jau minimas dabartine reikšme.²⁵

2. Dvargantas, arba Dvargantis

Tarp daugybės patikimų ir įtartinų lietuvių dievybių Jonas Lasickis pamini Dvargantą, ar Dvargantį: *Caeterum quid agant Salaus, Szlotrazis, Tiklis, Birzulis, siriczus, Dwargonth, Klamals, Atlaibos, alijque eius generis, non libenter id Christianis aperiunt. Opitulatores illos hominum esse, ideoque invocandos persuasum habent* „O ką veikia Salaus, Šluotražis, Tiklis, Biržulis, Siričius, Dvargantis, Klamals, Atlaibas ir kiti panašūs, labai nenorom krikščionims atskleidžia. Jie esą žmonių pagalbininkai, ir todėl jų reikią šauktis”.²⁶

Dar jį – panašu, tiesiog Lasickiu remdamasis, tik jį kiek „pataisęs”, – mini ir paaikšina Matas Pretorijus: *Dworgautis, der das Gehöft und Höfe bewahret, wird auch Gaddinautis genannt* „Dvargautis [Dvargantis], kuris sodybą ir kiemus saugo, taip pat yra vadinamas Gaddinautis [Gardunytis]”.²⁷ Vardų pavidalus pagal J. Lasickį atstato W. Mannhardtas, juoba kad ir Lasickio *Vaizganthos* M. Pretorijus buvo „pataisęs” į *Vaisgautis*.²⁸

Toliau būta įvairių, tarp jų ir gana keistų, bandymų paaikškinti Dvarganto, ar Dvargančio, vardą. Vienas iš jų priklausio T. Narbutui (1835 m.). Pasak jo, *Dwargonth* esanti „dievybė, nežinoma jokių požiūriu. Vienoje iš latvių tarmių žodis reiškias neūžauga”.²⁹ Prie šios trumpos pastabos mes dar grįšime.

J. Jaroševičius (1844 m.) nesiiima pats nieko aiškinti, o tik stato Dvargantą vienon eilėn su kitomis „paslaptinomis dievybėmis”: „Be to, būta dar kažkokių paslaptinų dievybių, kurių nežinome nei paskirties, nei ypatybių: *Atlajbos, Birgulis, Dwargonth, Salaus, Siriczus, Szlotrazis, Tikais*. Galbūt šias dievybes garbino tik tam tikros brolijos arba pavieniai garbintojai”.³⁰

Suomis J. Krohnas 1885 m. savo „Suomių literatūros istorijos” skyriuje, pavadintame „Kalevalos temose Lietuvoje”, pagaliau atsižvelgia į M. Pretorijaus išsakytą aiškinimą (ar bent jau į pačios lietuvių kalbos užuominas) ir jį netgi pratęsia, papildo ir patikslina, remdamasis tiek suomiškėmis paralelėmis, tiek lietuviškaisiais darybiniais atitikmenimis. Kalbėdamas apie „Kalevalos” veikėją senį Virokanasą, *Virokannas* („Kalevala” XX.53–73), jis sako: „Estai mini namų dvasią giminingu vardu – *Viruskunde*. Šis vardas taip pat aiškiai sudarytas iš *dvar-gont*, kuris lietuvių kalboje reiškia namų saugotoją. Kitu vardu – *vais-ganthos* (*vais* ‘namas’, *ganthos* ‘saugotojas’)”.³¹ Tiesa, „kad šios dievybės nepagrįstai siejamos su mitiniu Karielos didvyriu *Virokannas* ir estų namų dvasia *Viruskunde*, – N. Vėliaus žodžiais, – jau yra nurodęs J. Krohno sūnus K. L. Krohnas”.³² Tačiau mums čia svarbiausia lietuvių *dvar-gont*- aiškinimas.

H. Useneris 1896 m. akivaizdžiai persako M. Pretorijų: „Sodybos viešpats yra *Dimstipatis*, saugotojas – *Dvargantis, Gaddinautis* (?)”.³³

J. Basanavičius 1926 m. jau tik savais žodžiais pakartoja Usenerį: „Kiemo valdovas buvo *Dimstipatis* ir *Dvargantis*” (toks Dvargančio vardo ištartinimas su *-u-*, panašu, tėra nesusipratimas, gal paprasčiausia korektūros klaida, nes po poros puslapių randame jį jau įprastą: *Dvargantis*).³⁴

Žymus italų kalbininkas V. Pisani 1950 m., rašydamas apie baltų ir slavų religiją ir vardydamas, kuo koks dievas rūpinęsis, užsimena, jog „kiemu – *Dwargonth* (t. y.

dvar-gantis)"; o toliau dar palygina jį su Dimstipačiu: „*Dimstipatis (Dimstipam)*, minimas Rostowskio, dūmų ir židinio dievas (*dimstis* kai kuriuose sodžiuose yra *dvaro*, t. y. sodybos pavadinimas), yra tas pats, kaip ir minėtas *Dwargonth*“.³⁵

J. Jurginis, parengęs 1969 m. lietuvišką J. Lasickio leidimą, savo komentaruose priduria, jog „*Dwargonth* tapatinamas su Tvarcante. XVI a. šiuo žodžiu Raseinių apskrityje buvo vadinama upė (Tverkonta, Tverkonča ir Tverkonca), o taip pat miestelis (Tverkoncy). M. Akelaitis mano, ar tai nebūsiąs *dvargintis* – dvaro saugotojas, jo gynėjas. Pretorijus mini *dvargautį (dvargantį)*“.³⁶ Iš tikrųjų, tokios upės *Tvarkañtė, Tverkañtė* ar *Tverkančia* Lietuvoje esama (vardas siejamas su *tverktis* ‘laikytis, užsilaikyti’),³⁷ tik šitaip beatodairiškai suplakti skardžiuosius *d* ir *g* dievavardį *Dvargantis* su dusliaisiais *t* ir *k* vandenvardį *Tvarkañtė* vargu ar galima.

V. Ivanovas su V. Toporovu 1980 m. išleistame enciklopedijos „Pasaulio tautų mitai“ pirmajame tome akivaizdžiai remiasi M. Pretorijumi, iš W. Mannhardto pastabų atsivėlę tik į Gardunyčio rekonstrukciją iš „Gaddinaučio“, o iškraipyto Dvargančio vardo korekcijas, kaip ir pirminį šaltinį – J. Lasickį, ignoruodami: „Gardunytis (*Gardunitis*, plg. lie. *gařdas* ‘aptverta vieta’, ‘aptvaras gyvuliams’, ‘atitverta tvarto dalis’) – dievybė, sauganti kiemą, sodybą, gyvulius; ta pati funkcija priskirta Dvorgaučiui (*Dworgautis*, iš lie. *dvāras* ‘feodalo ūkis’, ‘sodyba’)“.³⁸

J. Balys 1988 m. šiuo klausimu pasisako skeptiškai ir itin griežtai (netgi paryškintu šriftu!): „Negalima patikėti jokių Lasickio ir Narbuto raštuose paminėtu dievu, jei jų nepatvirtina kiti šaltiniai ir tautosaka. Todėl reikia, kad pagaliau mūsų mitologiniuose straipsniuose neberastume tokių ‘dievų’, kaip Lasickio Austėja, Babilas, Lazdona, Kriukis, Dvargontas, Tavalas, Pizius, Gondas, Šluotražis, ir kiti panašūs“.³⁹ M. Pretorijus, kaip pakartojęs J. Lasickį, šaltiniu čia išvis nelaikomas.

Bene paskutinis Dvargantį bandė aiškinti, nepaisydamas J. Balio perspėjimo, G. Beresnevičius, trumpai reziumuodamas pagrindines išsakytas nuomones ir pridurdamas gan keistą naują savo prielaidą: Dvargantis – tai „tikriausiai lietuvių sodybą ar kiemą, gal ir kaimą globojantis dievas, kurį mini Lasickis, bet jo nepaaiškina. Pretorijus šį dievą perskaito kaip *Dworgautis* [...]. Pirmoji žodžio šaknis galėtų būti siejama su žodžiu *dvaras*, kuris dainose vartojamas ir kiemui, ir sodybai nusakyti, antroji – su žodžiu *ganyti*, turinčiu ir ‘priežiūros’ reikšmę. Kita vertus, Dvargantis gali būti siejamas su lietuvių k. žodžiu *gantas* – trisluoksnis žvejybinis tinklas. Tinklas ir sodybos su išmėtytais pastatais, laukais, o gal ir kaimo modelis gali būti panašūs, Dvaro (Dvarų) gantas

– dvaro (dvarų) tinklas, struktūra, kurią globojantis dievas ir yra Dvargantis“.⁴⁰

Tai maždaug ir viskas, nekalbant gal tik apie visai trumpam nieko neaiškinančius paminėjimus.⁴¹

Visų pirma vertėtų trumpam sugrįžti prie T. Narbuto pastabos esą „vienoje iš latvių tarmių žodis [*Dwargonth*] reiškias neūžauga“. Nors iš pirmo žvilgsnio ši pastaba atrodo visai nei į tvorą, nei į mieta, kuo neretai labai lengva ir jau įprasta kaltinti T. Narbutą, betgi pagrindą tokiam teiginiui baltų mitologijos šaltiniuose galima rasti. Jį T. Narbutui, matyt, bus davęs Georgo Mancelio vokiečių–latvių kalbų „Žodyne“ (1638) paminėtas *Dwehrghis* kaip vokiečių *Zwerg* ‘neūžauga, nykštukas’ atitikmuo, pakartotas dar ir Johano Langijo „Latvių–vokiečių žodyne“ kaip *Dwährghis* ‘ein Zwerg’.⁴² Galimas daiktas, jog šis latvių žodis, šiuolaikine rašyba *dvērgis*, yra germanizmas, tačiau įdomus atrodo ir atitinkamų germaniškųjų žodžių (be vo. *Zwerg*, dar plg. anglų *dwarf*, s. skandinavų *dvergr* ir kt.) aiškinimas: J. Pokornas, kaip jų šaltinį rekonstruodamas ide. būdvardį **dh̥uerg-* : **drugh-* [veikiau **dhrugh-*?] ‘nykštukinis, luošas (zwerghaft, verkruppelt)’, nurodo Krogmaną su jais siejus ir latvių veiksmažodį *drugt* ‘susitraukti, sumažėti (zusammensinken, sich mindern)’, šiaip jau priskiriamą ide. šakniam **dh̥reugh-* ‘virpėti, trūkčioti, susitraukti’ (jai priklauso, pavyzdžiui, la. *drudzis*, lie. *drugys*, rus. *дрожать* ‘drebėti, tirtėti’ bei kt.); taigi minėtų germaniškųjų žodžių reikšmė ‘nykštukas’ būtų atsiradusi iš reikšmės ‘susitraukęs’. Kitaip J. Pokornas dar mėgina juos paaiškinti reikšme ‘klastinga būtybė (Trugwesen)’ ir sieti su ide. **dh̥uer-* ‘klastingai apgauti, suvilioti, pakenkti’, kuriai priklauso, pavyzdžiui, sen. indų *dhvārati* ‘jis kenkia’, *dhrutá-* ‘apgaulė, suviliojimas’, *dhvará-* ‘apgaulingas’, *dhvarás-* ‘tam tikras moteriškos lyties demonas’ bei kt.; pastaruoju atveju šaknis ide. **dh̥uerg-* būtų išvesta iš ką tik paminėtosios ide. **dh̥uer-* su tuo pačiu šaknies formantu **-gh-*, kuris aptinkamas ir aukščiau minėtoje ide. **dh̥reugh-* (šaknų tarpusavio ryšys aiškinamas metateze: **dh̥uer-gh-*, **dh̥uerg-* : **dhrugh-*, **dh̥reugh-*).⁴³ Šiaip ar taip, ir lietuvių žodyje *Dvargantas*, ar *Dvargantis*, iš tikrųjų galima išvelgti šaknį *dvarg-* su priesaga *-ant-*.⁴⁴ Šaknis lie. *dvarg-* visiškai taisyklingai atspindėtų ide. **dh̥uerg-* (tiksliau, kitą balsių kaitos lytį **dh̥uorgh-*), su kuria siejami minėti germanų kalbų žodžiai reikšmė ‘neūžauga, nykštukas’, taigi ir *Dvarg-antas*, ar *Dvarg-antis*, būtų jiems giminiškas ir galėtų reikšti būtent ‘neūžauga’, ‘nykštuką’ ar panašiai. Formaliai toks aiškinimas yra nepriekaištingas, o kadangi J. Lasickis apie Dvargantą nieko nepasako, tai ir semantiškai tokiame aiškinime turime visas teises (prisiminus kaukus, šį aiškinimą netgi būtų galima apytiksliai susieti su M. Pretorijaus

interpretacija, suprantant Dvargantį kaip „nykštuką, saugantį namus“, būtent „nykštuką naminį“). Silpnoji tokio aiškinimo vieta betgi yra spėjamos šaknies *dvarg-* visiškas izoliuotumas lietuvių (o ir latvių, prūsų) kalboje (jos santykis su lietuvių *drug-* < ide. **dhrugh-* pernelyg abejotinas, kad juo būtų galima kliautis). Visai tokio aiškinimo nubraukti negalima (laikant Dvargantą ypatingu, baltų kalbas senumu pranokstančiu archajizmu arba ankstyvu germanizmu), tačiau kur kas įtikinamiau vis dėlto yra ši varda, kartu su dauguma minėtų autorių, laikyti esant sudurtinį, sudarytą iš dviejų gerai žinomų lietuviškų šaknų *dvar-* ir *gant-*, iš kurių mums esmiškai liko aptarti antrąją.

Grižkime tad prie M. Pretorijaus apibūdinimo, pasak kurio *Dworgautis der das Gehöft und Höfe bewahret...* Kadangi vokiečių *Gehöft* reiškia ‘ūkis, sodyba’, tai galime manyti M. Pretorijų juo mėginus paprasčiausiai perteikti lietuvių žodį *dvaras*. Juoba kad lietuviškai jis kalbėjo gerai,⁴⁵ taigi ir jo vokiškąjį apibrėžimą galėtume versti stačiai „Dvargantis, kuris dvarą ir [jo] kiemus saugo“. Antrąjį vardo dėmenį Pretorijus kažkodėl „ištaisė“ į *-gaut-*, nors būtent *-gant-* geriausiai atitinka jo paties pateiktą vardo paaiškinimą (gal tai galėtų liudyti reikšmę ‘kuris saugo, saugotojas’ buvus ne paties Pretorijaus išvestą, bet paimtą iš gyvos tradicijos?). Mat dėmenį *-gant-* galima sieti su veiksmažodžiais *ginti* bei *ganyti*, iš kurių pirmasis turi ir reikšmę ‘užstoti, saugoti’, o antrasis – ‘saugoti, prižiūrėti’, pavyzdžiui: *Senelis gano sodą, kad vaikai obuolių neraškytų*;⁴⁶ *Vieną kartą tėvas siunčia vieną iš protingųjų sūnų šieno ganyti, nes mat naktimis vis pievose šieno suėsdavo*⁴⁷ ir pan. (be to, ir Pretorijaus pavartotas vok. *bewahren* ‘saugoti’ kartais daugmaž atitinka ‘ginti’, pavyzdžiui, *Gott bewahre!* ‘Dieve gink!’), nors ‘ginti’ vokiškai šiaip jau būtų *verteidigen*). Taigi Pretorijaus apibrėžimas būtų tiesiog paties vardo dėmenų sklaida: „*Dvargantis*, kuris *dvarą gina*“. Šiaip ar taip, J. Krohnas, kaip matėme, irgi pastebėjo, jog vardas „aiškiai sudarytas iš *dvar-gont*, kuris lietuvių kalboje reiškia namų saugotoją. Kitu vardu – *vais-ganthos* (*vais* ‘namas’, *ganthos* ‘saugotojas’)“. Taigi antrasis Dvargančio vardo dėmuo *-gant-*, kuriam dargi randamas atitikmuo kitame dievavardyje (*vais-* interpretacija mūsų šiuo atveju neturi trikdyti), aiškinamas taip pat – ‘saugotojas’. M. Akelaitis, kaip matėme, patikslina: *Dvar-gantis*, ar netgi *Dvar-gintis* – tai tiesiog *dvaro gynėjas*. Įdomu, jog ir A. Pabrėžos (1771-1849) sudarytame (ir nemaža dalimi tiesiog sukurtame) pirmajame lietuviškų augalų vadyne, be šlakinei kregždūnei (*Vincetoxinum officinale*) autoriaus suteikto mitologiško pavadinimo *vais-gantos* arba *vaisgantojas*, randame ir *vaisgina* ‘Ajuga (lū-

pažiedžių šeimos augalas)’,⁴⁸ kuriuose antrieji dėmenys *-gant-* ir *-gin-* akivaizdžiai vienas kitą atstoja. K. Kuzavino ir B. Savukyno nuomone irgi, dievavardžio *Vaišgantas* ar *Vaižgantas*, kurį jie laiko pirmiausia buvus asmenvardžiu, antrasis dėmuo *-gant-* yra šaknies veiksmažodžio *gan-yti* su determinantu *-t-*, plg. *ginti*.⁴⁹ Šiaip ar taip, senoviškų vardų (o dabar ir pavardžių) su šiuo dėmeniu Lietuvoje gana. Pavyzdžiui: *Daūgantas* (*daug-* + *gan-t-*; plg. *Daūgintas*: *daug-* + *gint-*), *Gāligantas* (*gali-* iš *galėti*, *gāli* + *gant-* iš *ganyti* ‘saugoti’; plg. *Gāligintas*: *gali-* + *gint-* iš *ginti* ‘saugoti’), *Gėdgantas* (*ged-* iš *gedāuti* + *gant-*), panašiai *Pýgantas*, *Skaūstgantas*, *Svīrgantas*, *Výgantas* (plg. *Vyginas*) ir kt.⁵⁰ Mūsų atveju atskirai paminėtina pavardė *Sūrgantas*, nes ji žinoma ir lytimi *Sūrgontas* (*gont-* iš *gant-*),⁵¹ kaip kad *Dvargantas* pirmąsyk paliudytas lytimi *Dwargonth*. Negana to, *gan(t)-* gali eiti ir pirmuoju vardo dėmeniu, kaip kad varduose *Gangaila*, *Gaŋtautas* (*ganyti* ‘saugoti’ + *tautà*),⁵² pavardėje *Gantaūtis*.⁵³ Pagaliau paliudyta vardų su atitinkamu dėmeniu ir prūsųose, kaip antai *Awgons*, *Dawgon*, *Pigant*, taip pat *Ganathe*, *Gannot*, *Ganette*.⁵⁴ Taigi *Dvargantą*, *-į* išties galime suprasti kaip *dvarą ginantį* (kaip **Dvargintį*) ar *ganantį* ‘saugantį’ dievą arba tiesiog kaip dievą *dvaro gynėją* (*ganytoją* ‘saugotoją’). Vėlgi galima prisiminti ir A. Pabrėžą, iš Dvarganto vardo padariusį kurpelės (*Aconitum*) pavadinimą *dvarganykas* arba, sunormintu pavadinimu, *dvarganinkas*,⁵⁵ kurio antrasis dėmuo irgi liudija atitinkamą *-gant-* interpretaciją.

Toliau viskas priklauso nuo to, kaip suprasime *dvārą*. Pirmą, laikant jį skoliniu, slavizmu, ir Dvarganto vardą tektų laikyti atitinkamai vėlyvu naujadaru. Antra, žodį *dvāras* reikšmė ‘sodyba’, juoba ‘kiemas (aikštė prie gyvenamojo namo)’ laikant savu, atitinkamai sena, paveldėta iš priešistorės dievybe galėtų būti ir sodybos gynėjas ar sargas Dvargantas (abiem atvejais jis maždaug atitiktų rusų „kieminį“ *дворово́й, дворо́вый хозяин, дворови́к, двóрный* ar pan.,⁵⁶ o pirmuoju atveju galėtų net liudyti jo tiesioginę įtaką). Trečia, prisiminus senesnę, pirminę žodžio *dvāras* reikšmę ‘durys, vartai’, galima spėti, kad ir dievavardis *Dvargantas*, *-is*, jei tik jis pakankamai senas, pirmiau reikšė ne pačios sodybos, o būtent sodybos, kiemo vartų ar namo durų gynėją arba net apskritai vartų ar durų gynėją, sargą. Dievybės vardo reikšmę tokiu atveju galima būtų arba manyti pakitus įkandin pakitusios žodžio *dvāras* reikšmės, arba įtarti jį gal dar Lasickio laikais tebeturėjus senąją, iš vardo tiesiogiai nebeišvedamą „slaptą“ reikšmę (prisiminkime Lasickio pastabą, jog kai kurių dievybių, tarp jų Dvarganto, prasmę žmonės „labai nenorom krikščionims atskleidžia“), o Pretorijų vėliau išaiškinus jį savarankiškai.

Dvargančio kaip vartų ar durų sargo samprata šiaip jau turi visai tvirtą tipologinį pagrindą. Mitinis „vartų“ ar „durų sargas“ šiaip jau žinomas daugelyje tradicijų, pradedant pačiomis seniausiomis iš paliudytųjų, neretai ties vartais ar durimis į aną pasaulį. Antai šumerų Inana, norėdama patekti į mirusiųjų šalį, pirmiausia kreipiasi į jos vartų sargą Netį: „Atidaryki vartus man, sargybini, atidaryki vartus, / Neti, atkelk man vartus, pati aš vidun įeisiu’. / Netis, šio krašto vyriausiasis sargas, / Taip atsako deivei Inanai: ‘Sakyk, kas tokia tu būsi?’”.⁵⁷ Akadiškajame mito variante apie Ištar sakoma: „Pasiėkusi vartus Šalies, iš kurios negrižtama, ji tarė vartininkui (tokius) žodžius: ‘Atverk savo vartus, kad galėčiau įeiti! O jeigu tu neatversi vartų, ir negalėsiu įeiti, aš sutriuškinsiu duris, sudaužysiu skląstį, sutriuškinsiu staktas, išlaušiu vyrius, aš prikelsiu mirusiuosius’”.⁵⁸ Senovės Egipto tradicijoje sargai stovėjo tiek prie viso mirusiųjų pasaulio, tiek prie atskirų jo skyrių vartų – paprastai liūtų, pavianų arba vilkų pavidalo demonai ar dievai, kurių tapyti ar skulptūriniai atvaizdai aptinkami faraonų kapavietėse.⁵⁹ Apskritai „išskirtinė liūto ypatybė buvo sargyba, tai galima matyti jau iš to vaidmens, kurį vaidino senovės dievas-liūtas Akeris, sergėjęs aušros vartus, pro kuriuos kiekvieną rytą praeidavo saulė. Vėlyvesnė idėja naktį sutemstant dėl to, kad saulės dievas keliaujas tamsiais požemiais, paslepiančiais jo šviesą, o išeidamas iš jų atnešas dieną, neišvengiamai lėmė ir du liūtus, pavadintus Sef ir Dua, t. y. ‘Vakar’ ir ‘Rytoj’. Iš čia prasidėjo paprotys prie rūmų bei kapaviečių durų statyti liūtų statulas kaip gyvųjų ir mirusiųjų sargybinius nuo visokio blogio”.⁶⁰ Paminėtini šiuo atžvilgiu ir hetitų sostinės Hatušo vadinamieji „liūtų vartai”.⁶¹ „Liūtų vartai” – taip pavadinti ir „pagrindiniai Mikėnų pilies sienos vartai, virš kurių perdangos reljefe herbiškai pavaizduoti du liūtai (ar liūtės), sukomponuoti į kairę ir į dešinę nuo vienos kolonos; statinys iš XIII a. pr. Kr.”⁶² Taip pat, J. Basanavičiaus žodžiais, „ašurių [asirų] ir graikų architektūroje levų paveikslas buvo durims sargu statomas”.⁶³ Iš Mažosios Azijos ir Balkanų liūtai-sargai atkeliavo netgi į Lietuvą, tik čia jie dažniausiai saugojo ne tiesiog vartus ar duris, o vadinamąjį Gyvybės medį (plg. liūtus abipus „kolonos” virš Mikėnų „Liūtų vartų”), nors kartais ir trobų langus: lietuvių liaudies dailėje, paprastai „tarp dviejų viens prieš kitą ant pasturgalio kojų pasistiebusių, kai kada tupinčių arba ir ant visų keturių kojų stovinčių geltonai nupieštų levų su ilgais iš nasrų kyšančiais raudonais liežuviais stovėdavęs koks medis, žalia aglėlė ir t. l. arba dailiai nupieštas raudonas, mėlynas vazonas su augančiu jame koku žaliu žolynu, baltomis, raudonomis gėlėmis žydinčiu”, o „anot p. Kar. Gabriūno

iš Laukminiškių kaimo žodžių, levus ant langinių ir dabar dar galima ęsą matyti Virbališkiuose ir Šieksštininkuose ir tai tik prie labai senų trobų”; „Tarp daugelio labai įvairių originalių ornamentų, kuriais yra dabintos žemaičių moterų verpstės (varpstės, varpstos), anot p. m. Davainio-Silvestravičiaus liudijimo, randama ir levai. Tokios vienos verpstės, Kalvių kaime, Telšių pav., matytos, škičą su dviem viens prieš kitą stovinčiais levais, tarp kurių riogso stulpelis, rodo ir čia paduotasis paveikslėlis. Ant kitų šitos rūšies verpsčių levų vietoje randama ant pasturgalio tupinti šunes ir k.”, taip pat „ant vienos medinės skrynutės, rastos pas Kantautą Peldiškeje, Plungės par., Telšių pav., kun. Juozo Žiogo dovanotosios Lietuvių mokslo draugijai, matome pryšakyje šalia skylutės raktui inkišti du levu. Ant kitos skrynutės, tūlo žemaičio 1883 m. darytos, dabar p. Marės Žmuidzinavičienės nuosavybėje, matome tokią pat sceną su levais”.⁶⁴ Skrynios dangčio užraktas šiaip jau atstoja jos „durų spyną”, kurią tad ir saugo šiedu liūtai. Nors liūtai Lietuvoje, žinoma, – ateiviai, bet pats „sargų poros” (žirgų, elnių, paukščių ir t. t., taip pat antropomorfiško pavidalo „dvynių”) įvaizdis yra neabejotina seniena. „Atkaklumas, su kuriuo atgaminama atitinkama schema ar jos fragmentai visur, kur tik priimta talpinti atvaizdus (atliktus kuo įvairiausia technika bei iš kuo įvairiausių medžiagų), – pasak V. Ivanovo ir V. Toporovo, – įtikinamai liudija tai, kad čia turime universalią ir pagrindinę tradicijos siužetinę schemą”, o „gausios paralelės, tarp jų ir archajiškose senovės Rytų tradicijose, patvirtina, kad ir atitinkamuose baltiškuose faktuose (gyvūnų ar paukščių porose, išdėstytose abipus įėjimo į namus – vartų, durų, langų bei pan. arba abipus sakralių objektų – sosto, krėslo, altoriaus bei pan.) išvelgtini tų pačių mitoritualinių idėjų atspindžiai”.⁶⁵ Ypač verti dėmesio šiuo atžvilgiu jau ir J. Basanavičiaus paminėti „levus” atstojantys šunys. Šuo lietuvių tautosakoje apskritai yra itin glaudžiai susijęs su mirtimi, anuo pasauliu, o kartu neretai yra jo lobių sargas. Pavyzdžiui, padavime pasakojama (1899 m., užrašyta lenkiškai): „Žmonės kalba apie geležinę skrynį su turtais, kuri yra Akležerio dugne. Skrynį saugo didžiulis juodas šuo. Šuo guli ant skrynios, tik sekma-dieniais nušoka. Tada skrynį atsidaro. Pabuvus vėl užsidaro, o šuo vėl atsigula. Žmonės norėjo nuleisti Akležerį, griovį kasė. Kai baigė griovį kasti, velniai visą darbą sunaikino, naktį užvertė griovį didžiule uola”.⁶⁶ Savo ruožtu *Juodas šuo mato piktą dvasią ir saugoja namus nuo burtininkų* (Palėvenis), o *Kai žmogus miršta, tai keturakis šuo matąs išskrendančią vėlę ir ją puola*s (Šiaulėnai) ir t. t.⁶⁷ Arba šuo džiaugiasi pamatęs velionį šeiminingą sugrįžtant: *Ūkininkui Dumašiui iš Kalėnų, Lauksargų par.,*

*Tilž[ės] pav., pasikorus, po jo palaidojimo ilgoką laiką jo šunuks, vakarais sulujęs ir iki pryvartės nubėgęs, džaugdamsis, lyg prieš žmogų aukštyn šokdams, grįždavo atgal į stubą, čon valandėlę džaugsmingai šokinėdams, tad', ik už pryvartės nušokinėjęs, ramiai sugrįždavo.*⁶⁸ G. Beresnevičiaus žodžiais, „šunų, sergstinčių dvarus [!], motyvas žinomas iš užkalbėjimo, skirto apsisaugoti nuo šuns įkandimo: *Ėjau pro tris dvarus, regėjau – trys šunes guli. Pro visus tris praėjau – nė vienas nekliudė.* Galbūt tuo užkalbėjimu siekiama eiliniam šuneliui priminti kažkokius mitinius autoritetingus šunis, saugančius ne bet kokius dvarus: galbūt tai ‘anapusiniai’ šunys-sargai? Pasaikoje ‘Svečiuose pas elgetą (Dievą)’ minimi ties Dievo namais sutinkami šunys (LTR 262/182/; LMD I 100/1/), vienoje versijoje jie praleidžia žmogų tik gavę du obuolius (LMD I 100/1/). Tai gali būti tam tikro aukojimo (savotiško Charono obolo) pomirtinio pasaulio sargams pėdsakas”.⁶⁹ Šiaip ar taip, N. Vėliaus nuomone, „šios detalės pasakos šunis leidžia susieti su senųjų indoeuropiečių šunimis – mirusiųjų buveinės sargais; pririšti prie įėjimo (vartų), jie budriai saugo, praleisdami tik tuos, kurie jiems atiduoda privalomą auką”.⁷⁰ Nes, J. Balio žodžiais, „tai labai senas ir plačiai žinomas tikėjimas (Adomas Brėmenietis apie tai mini jau XI a.), kad šuo yra mirusiųjų pasaulio sargas, ‘cerberis’: taip tikėjo ar tiki senovės graikai ir romėnai, indai, vokiečiai, skandinavai, airiai”.⁷¹ Nors, G. Beresnevičiaus patikslinimu, „lietuvių tikėjime šunys buvo tik sargai, o, pvz., graikai Cerberį vadino netgi dievu (Lukianas, ‘Mirusiųjų pašnekėsiai’ XXI)”.⁷² Antai ir latviai, pasak „Rygos jėzuitų kolegijos metinių ataskaitų” (1606 m.), „į dešinę ranką mirusiajam įdeda [...] kepalą duonos atkišti Cerberui, kad šis, pririštais priešais dangaus vartus, leistų sveikam praeiti”.⁷³ Panašiai „Irano arijai irgi žino du šunis, saugančius Činvat tiltą [į mirusiųjų rojų], kartais gali būti ir vienas keturakis šuo”.⁷⁴ Senovės indų „Rigvedoje” (X.14.10-12) mirusysis palydimas žodžiais: „Skubėk pro du šunis, Saramos palikuonis, / Keturakius, dėmėtus, teisinguoju keliu / Ir pasiek protėvius, lengvai surandamus, / Besilinksminančius puotoje kartu su Jama! // Du tavo šunys, Jama, – sargai / Keturakiai, saugantys kelią, prižiūrintys žmones. / Jiems perduoki jį, o karaliau, / Ir apdovanoki gerove bei sveikata! // Du gyvybės grobikai plačiašnerviai, rusvi, / Du Jamos šaukliai, slankioja tarp žmonių. / Te vėl jie mums šiandien duos / Laimingą gyvenimą, kad išvystume saulę!”.⁷⁵ Pagaliau ir eskimų šamanas, pasiekęs Takanakapsaluk namus marių dugne, mato: „Įėjimą sergi nasrus prašiepęs šuo”.⁷⁶ O sargų-šunų simbolinį tapatumą minėtiems liūtam netiesiogiai dargi patvirtina japonų šventyklos, prie kurių „iš abiejų

vartų šonų dažniausiai stovi mišrios būtybės – ‘liūtšunio’ (*karašiši*) statulos”.⁷⁷ Kita vertus, įvairiose tradicijose ne mažiau žinomi ir antropomorfiški „vartų” ar „durų sargai”. Be jau minėtų šumerų ir babiloniečių, pirmiausia, matyt, prisimintinas romėnų *Jānus*, kurio pats vardas tiesiogiai susijęs su *jānu* ‘durys, vartai, įėjimas’.⁷⁸ Savo funkcijomis tai „pradžios dievas, prižiūrintis įėjimus ir išėjimus, visas duris, globojantis žmogaus gyvenimo pradžią. Pirmojo metų mėnesio [*Jānuārius*] ir pirmosios kiekvieno mėnesio dienos dievas. Jam palaiminus bet kokio reikalo ar darbo pradžią, viskas klostosi sėkmingai, nes nuo geros pradžios priklauso ir laiminga pabaiga. Kaip ne tik vietos, bet ir laiko pradžios dievas, Janas buvo žynių kviečiamas kiekvieną rytą *Pater Mātūtīnus* [‘Ryto tėvas’] vardu, nes rytais jis atidaręs Olimpo vartus, o vakarais juos uždaręs. Kreipiantis į dievus, Jano vardas buvo tariamas pirmiausia, jis laikytas pirmuoju Lacijaus karaliumi”, tuo tarpu „liaudyje nebuvo paplitęs Jano, kaip ir kitų senųjų kosminių dievų, kultas” (kaip kad ir Lietuvoje Dvarganto); pagaliau, kaip žinoma, „Jano statulos, dažniausiai pastatytos prie praejimų ir durų, turėdavo du veidus, žiūrinčius į priešingas puses”, savo ruožtu „Jano atributai – raktai ir skeptras”.⁷⁹ Nepamirškime šiuo atžvilgiu ir Kristaus, teigusio: „Aš esu vartai. Jei kas eis per mane, bus išgelbėtas” (Jn 10.9), o paskui perdavusio dangaus vartų raktus apaštalui Petriui: „Tau duosiu dangaus karalystės raktus” (Mt 16.19). Iš čia ir šv. Petro – dangaus vartų sargo įvaizdis. Panašiai, pagal krikščionybės tradiciją, arkangelą „Mykolą Viešpats paskyręs saugoti Gyvybės medį prie rojaus vartų”.⁸⁰ Etiopiškoje „Baruho apokalipsėje” (9.5) Mykolas pats mirusiųjų vėles „palydi prie dangiškosios Jėruzalės vartų ir padeda juos atidaryti arba su savo kariauna stovi prie tų vartų, leisdamas įžengti teisuoliams”.⁸¹ Abudu su atitinkamomis funkcijomis pateko ir į tautosaką, pakeisdami čia kažkokį ankstesnį, ikikrikščionišką dangaus ar pragaro „vartų sargą”. Be arkangelo Mykolo ir šv. Petro, panašias pareigas kartais eina ir šv. Mikalojus. Antai rusų „rojus apsuptas tvora, kurioje yra vartai. Sargyboje prie dangaus vartų stovi šv. Mikalojus (*св. Николай*), jis saugo ir dangaus raktus”.⁸² Panašiai „visų slavų neatskiriama vaizdinių apie pomirtinį pasaulį dalis yra ‘pragaro vartai’, saugomi slibino, arkangelo Mykolo, Mikalojaus bei kt., ir ‘rojaus vartai’, prie kurių stovi šv. Petras ir šv. Povilas. Vartų, saugomų mitinių būtybių, vaizdinys žinomas ir pasakų siužetuose”.⁸³ Štai latviuose dar išliko senoji pragaro vartų sargo tapatybė: būtent apie Velnią čia sakyta, kad *Ellē viņš bijis par vārtu sargu* „Pragare jis buvęs vartų sargu”⁸⁴ – juoba kad latvių velnias šiame vaidmeny gali pasirodyti

ir šuns pavidalu: pavyzdžiui, „1608 m. [raganų] teismų bylose ne kartą minimas juodas šuo, lakstęs priešais vartus“; pasakose „pro duris išleikia raudonas šuo“⁸⁵ ir pan.; lietuvių tautosakoje velnias irgi dažnai pasirodo šuns pavidalu, o minėtos pasakos „Svečiuose pas elgetą (Dievą)“ variante LMD I 100/1/ jo namų duris saugantys šunys „tiesiog vadinami velniais“⁸⁶ (prisiminkime, kad ir šumerų mirusiųjų šalies vartų sargybinis Netis kartu buvo ir viso „šio krašto vyriausiasis sargas“). Ir kaip kad pragaro vartus aname pasaulyje saugo pats Velnias, taip jo prieigas šiame pasaulyje – kapines saugo *Velnio, Velino* atstovas *velionis*, numirėlis. „Daugelyje slavų tradicijų žinomi vaizdiniai apie tai, jog paskutinio mirusiojo kaime vėlė nuolat sėdi ant kapinių vartų, laukdama sekančio numirėlio“.⁸⁷ Latvių liaudies sakoma, kad *Apglabātam mironam tik ilgi jāpaliek par kapsētas vārtu s ar gu, kamēr atkal citu pēc viņa tais kapos glabā. Tāpēc tā paruna, ka dažam bijis ilgi kapu vārti jāvaktē* „Palaidotam mirusiajam kapinių vartų sargu reikia būti tol, kol tuose kapuose po jo laidos kita. Iš čia posakis, jog kai kam teko ilgai kapinių vartus saugoti“.⁸⁸ Panašiai ir Lietuvoje, *Vilmantynuos, Ragainės par, nekuri moteriškė su numirusiais susikalbėdavus, o tai pirmuč[i]au su paskiau palaidotųjų, prie kapinių vartų, kur jie ant sargybos stov, ik per sekančiai palaidotąjį paliuosuotas tamp*.⁸⁹ Gerai žinomi lietuvių tautosakoje ir „vėlių varteliai“ ar „vėlių durelės“; antai raudoje, mirus vyrui, į tėvus mirusiųjų pasaulyje kreipiamasi: *O atkelkite vėlių vartelius, o atdarykite vėlių dureles, o priimkite mano vyrelį* ir pan.⁹⁰ Kadangi mirusiojo velionių tėvų prašoma atkelti vartus bei atidaryti duris, tai jie, vadinasi, laikomi lyg ir tų vartų bei durų sargais – vėlgi mirusiųjų valdovo *Velino* statytiniais. (Gal verta atkreipti dėmesį, jog senovės indų „Rigvedoje“ minimi baltų *Velnio* antrininko – Valos pilies vartai; pavyzdžiui, RV VI.18.5 apie *Indrą* sakoma: ...*itthā vādadbhir valām āngirobhiḥ // hānn acyutacyud dasmeṣāyantam ṛṇóḥ pūro ví d ú r o asya víśvāḥ* „...su angirasais, šitaip kalbančiais, [tu] Valą užmušei, o nuostabusis judintojau neišjudinamo, besimėgaujanti, atidarei [jo] pilį, visas jos duris“, arba „vartus“.⁹¹) Be *velnio* ir *vėlių*, lietuvių tradicijoje žinomi ir kiti antropomorfiški dangaus ar pragaro vartų sargai. Kad ir tos pačios pasakos „Svečiuose pas elgetą (Dievą)“ variante LTR 421 / 64/, kur minimi nebe šunys ar velniai, o tiesiog kažkoks sargas, stovintis prie Dievo dvaro vartų.⁹² E. Fraenkeliš užsimena apie jam žinomą „piktą dvasią“ vardu *Aržuolas*, kuri, pasak jo cituojamo liudijimo, „saugo dangaus vartus“.⁹³ Bet ypač šiuo atžvilgiu įsidėmėtina lietuvių sakmė, 1872 m. papasakota J. Kušlio *Ožkabaliuose*, kurioje, be kita ko, sakoma, jog *Prie rojaus vartų stovi du milžinai*:

Auštra, kursai šviečia kelią einantiems į rojų, ir baisiausias didžgalvis, storlūpis Vėjas, kurs vienu pūstelėjimu atgal nupučia tuos, kuriems nedaleista rojun patektie.⁹⁴ Mitinės būtybės, be to, kartais saugo sodybos ar dvaro vartus ir gyvųjų pasaulyje. Antai latvių liaudies tradicijoje, P. Šmito žodžiais, „jeigu vestuvės įvyksta pagal Laimos lėmimą, tai ji arba pati ‘bėga vartų verti’ (*tek vārtu vērt*: LD 15297, 6), arba vartus atveria *Dēkla* ar *Kārta*“, ją atstojančios likimo deivės, o dainoje LD 32945 *Janio* dvaro vartai tiesiog priskiriami Laimai: *Jāņam muiža kalniņā, / Laimas vārti lejiņā* „*Janio* dvaras kalnely, / Laimos vartai pakalnėj“.⁹⁵ Slavų vestuvinėse apeigose duris ar vartus saugo tam tikras asmuo, iš kurio reikia juos „išpirkti“;⁹⁶ rusų valstiečiai ant sodybos vartų iškabindavo šventųjų paveikslus (*о́браз*) ir pan., nes apskritai „vartai simbolizuoja kontaktą su išoriniu pasauliu (vartų atidarymas – uždarymas), o tai, liaudies požiūriu, visuomet yra grėsminga ir reikalauja ypatingo ritualinio apiforminimo bei simbolinės apsaugos“.⁹⁷

Atitinkama archajiška mitinė būtybė, sauganti kokius nors žemiškus ar nežemiškus vartus arba duris, mūsų protėvių kitados ir galėjo būti pavadinta vardu *Dvargantas* ar *Dvargantis*. Arba tai galėjo būti paprasčiausiai vartų ar durų sargą reiškiantis bendrinis daiktavardis **dvargantas* ar **dvargantis* (ar netgi **dvargintis?*), kad ir kaip mes jį šiandien ištartume.

Palyginimui šiuo atžvilgiu itin iškalbingi yra sanskritiški „durų“ ar „vartų sargą“ žymintys sudurtiniai terminai, kaip antai *dvāra-darśin-* (pažodžiui ‘durų / vartų prižiūrėtojas, prievaizdas’), *dvāra-nāyaka-* (pažodžiui ‘vedantis pro duris / vartus’), *dvāra-pa-* (būtent ‘durų / vartų saugotojas, sargas, gynėjas’), *dvāra-pati-* (pažodžiui ‘durų / vartų šeimininkas’, esmiškai „*dvarpatis*“), *dvāra-pāla-* bei *dvāra-pālaka-* (‘durų / vartų sargas’, kaip tik šitaip dažniausiai vadinamos ir atitinkamos mitinės būtybės), *dvāra-rakṣaka-* bei *dvāra-rakṣin-* (‘durų / vartų sargas’), *dvāra-stha-* bei *dvāra-sthita-* (pažodžiui ‘prie durų / vartų stovintis’) bei pan.; tarp jų ir tikrinis vardas *Dvārika-* (nesudurtinis, pažodžiui maždaug ‘durininkas’ ar ‘vartininkas’).⁹⁸ Visų šių sanskrito žodžių pirmasis dėmuo *dvāra-*, kaip jau buvo pradžioje minėta, atitinka lietuvių žodį *dvāras* ir kartu vardo *Dvar-gantas, -is* pirmąjį dėmenį.

Pagal antrąjį dėmenį mums ypač įdomūs būtų *dvāra-pa-* ir *dvāra-pāla-*. Pirma, tai *-pa-* bei *-pāla-* vartojami ir namų sargui pavadinti (prisiminkime J. Krohną būtent „namų saugotoju“ pavadinus *Dvargantą*) – kaip tik tokią reikšmę, pavyzdžiui, turi sudurtiniai *grha-pa-* ir *grha-pāla-*, iš kurių pastarasis, beje, „*Bhagavata* puranoje“ reiškia tiesiog kiemsargį šunį.⁹⁹ Plg. atitinkamas bendrą ir konkrečią lietuvių daiktavardžio *kiemsargis* reikšmes –

‘kiemo sargas’ ir būtent ‘kiemo, sarginis šuo’;¹⁰⁰ plg. rusų *дворняга* ‘kiemsargis šuo’ šalia mitinio „kieminio” pavadinimų *дворный, дворовик, дворовой* ir pan. Prisiminkime čia ir mirusiųjų pasaulio vartus sergėjusius šunis. Antra, tai sanskrito veiksmazodžio šaknis *pā-*, kuria remiasi dėmuo *-pa-*, reiškia ne tik ‘saugoti, sergėti’, bet ir ‘ganyti’ ir tiesiog remiasi ide. šaknimi **pō(i)-* ‘ganyti’, iš kurios savo ruožtu yra kilęs, pavyzdžiui, lietuvių *piemuō* (ide. **pōi-men-*).¹⁰¹ Plg. *aśva-pá-* ‘arklininkas, arkliaganys’, *go-pá-* ‘galvijų piemuō’, *go-pā-* apskritai ‘piemuō, ganytojas’. Šiuo atžvilgiu plg. ir *avi-pālā-* ‘avių piemuō, aviganis’, *aśva-pāla-* ‘arklininkas, arkliaganys’, *go-pālā-* ‘galvijų piemuō’.¹⁰² Nors pastarųjų žodžių antrasis dėmuo *pāla-* kilme vargu ar yra susijęs su *pā-*, reikšme jam prilygsta – irgi gali reikšti ‘ganytoją, piemenį’.¹⁰³ Taigi sanskrito *dvāra-pa-* ir *dvāra-pāla-* ne tik kad pirmuoju dėmeniu sutampa su lietuvių *Dvar-gant-*, bet ir antruoju dėmeniu semantiškai visiškai atitinka pastarojo antrąjį dėmenį *-gant-*, kilme susijusį su *ginti* bei *ganyti*, tačiau tinkantį ir (vartų, durų, kiemo, namų) sargui pavadinti.

Antai „Aitarėja brahmanoje” (I.30) *dvāra-pa-* pavadinamas pats Višnus.¹⁰⁴ „Čhandogja upanišadoje” (III.13.6) sakoma: *te vā ete pañca brahma-puruṣāḥ svargasya lokasya dvāra-pāḥ* „štaigi penki Brahmos asmenys (tarnai), dangaus pasaulio durų / vartų sargai”, ir *pratipadyate svargam lokam, ya etān evaṁ pañca-brahma-puruṣān svargasya lokasya dvāra-pān veda* „patenka į dangaus pasaulį, kas šiuos penkis Brahmos asmenis (tarnus), dangaus pasaulio durų / vartų sargus, žino”.¹⁰⁵ Hindų šventyklos durų sargu, *dvāra-pāla-*, kartais vaizduotas Šiva,¹⁰⁶ turintis, beje, ne vieną baltų Velniui artimą bruožą. Tradicinės hindų mandalos, įkūnijančios principinę šventyklos schemą, keturias duris, ar vartus, irgi saugo atitinkami durų, ar vartų, sargai, pro kuriuos iniciacijos metu turi praeiti neofitas.¹⁰⁷ O kadangi iniciacija, kaip žinoma, reiškia simbolišką mirtį šiam, profaniškam pasauliui, ir siekį prisikelti kitame, šventame, „dangaus” pasaulyje (kaip kad, mažesniu mastu, ir įžengimas į šventyklą), tai neofitas visų pirma turi kirsti „vartus” į tą kitą – „aną” pasaulį, saugomus atitinkamo „vartų sargo” ar „sargų”, iš esmės tų pačių „ano pasaulio” vartų sargų,¹⁰⁸ gerai žinomų ir lietuvių tradicijoje. Be to, iniciacija iš esmės yra „misterija”, kitaip sakant, mena slėpinį, paslaptį, o pasak J. Lasickio, kaip matėme, lietuviai „labai nenorom krikščionims atskleidžia”, ką Dvargantas, ar Dvargantis, veikia.

Taigi visai pagrįstai galima daryti prielaidą, kad lietuvių dievavardis *Dvargantas* ar *Dvargantis*, arba tiesiog bendrinis daiktavardis **dvargantas* ar **dvargantis*, žymi vartų sargą pačia plačiausia prasme – archajišką, arche-

tipinį „vartų sargą”, kuris saugo pereiną iš šio pasaulio į aną pasaulį ir galiausiai pereiną kaip tokią, kaip ribos peržengimą apskritai, atspindimą tiek iniciacijos pėrėjimo ritualų, tiek papročių bei realiųjų, susijusių su paspačiausiomis namo durimis bei sodybos, kiemo (dvaro) vartais.

SANTRUMPOS:

- LD – K. Barušono latvių liaudies dainų rinkinys *Latvju dainas*.
 LMD: Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
 LTR: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.

NUORODOS:

1. Откупщиков Ю. В. О принципах отбора лексических изоглоссов // *Baltistica*, I priedas. - Vilnius, 1972. - P. 123.
2. Откупщиков Ю. В. О мнимых славизмах в балтийских языках // *Балто-славянские исследования* 1984. - Москва, 1986. - P. 89, 94.
3. Žr. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. - Kraków, 1927 (Warszawa, 1998). - P. 105 (lietuvių *dvāras* čia, žinoma, laikomas būtent polonizmu); Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija, II: Iki pirmųjų raštų. - Vilnius, 1987. - P. 139 (nors štai p. 182 jau su nedidele abejeone); taip pat žr. toliau.
4. Pastarosiose dviejose pastraipose remtasi: Brückner A. Ten pat; Buck C. D. A dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. - Chicago, 1949. - P. 466; Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. - Heidelberg-Göttingen, 1962. - P. 112; Frisk H. Griechisches etymologisches Wörterbuch, I. - Heidelberg, 1960. - P. 695–696; Karulis K. Latviešu etimoloģijas vārdnīca, I. - Rīga, 1992. - P. 243; [LKŽ:] Lietuvių kalbos žodynas, II. - Vilnius, 1969. - P. 936–937; Mayrhofer M. Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen, II. - Heidelberg, 1963. - P. 83; Mažiulis V. Prūsų kalbos etimologijos žodynas, I. - Vilnius, 1988. - P. 182–184; Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, I. - Bern–München, 1959. - P. 278–279; Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos leksika. - Vilnius, 1990. - P. 56–57; [Walde–Hofmann:] Lateinisches etymologisches Wörterbuch von A. Walde / 3., neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann, I. - Heidelberg, 1938. - P. 529–530; Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. - Тбилиси, 1984. - P. 743; Топоров В. Н. Прусский язык: Словарь, I: А–D. - Москва, 1975. - P. 309; Фасмер М. Этимологический словарь русского языка, I. - Санкт-Петербург, 1996. - P. 487, 489; Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка, I. - Москва, 1999. - P. 232–233; [ЭССЯ:] Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд, под редакцией академика РАН О. Н. Трубачева, V. - Москва, 1978. - P. 169–170, 171–172.
5. ЭССЯ, V. - P. 170.

6. LKŽ, II. - P. 952; Mažiulis V. Min. veik., I. - P. 183–184. S. Karaliūno nuomone, grindžiamą, be kita ko, ir pavyzdžiu *Stebulė dvērsta* (t. y. stebulėje ‘didelė kiaurymė darosi’), apskritai ide. „šaknies **dhur-*/**dhūr-*/**dhur-* pirminės reikšmės būta ‘anga, kiaurymė’” (Karaliūnas S. Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė. - Vilnius, 1987. - P. 187–188: už nurodytą man šį faktą, o ir kai kurias kitas pastabas dėl šio straipsnio dėkoju Broniui Savukynui). Kad ir kokia būtų pati pirminė šaknies reikšmė, lietuvių *dvāras*, kaip (semantiškai nutolęs) veiksmazodžio *dvērti* vedinys, neduoda jokio pagrindo jį laikyti slavizmu.
7. LKŽ, II. - P. 937. Klausimas, ar nebūtų verta čia atkreipti dėmesio į neaiškios reikšmės bei kilmės s.i. *dvará-* (žr. Mayrhofer M. Min. veik. - P. 81–82), kurį H. Grassmannas bandė aiškinti jo paties ta proga rekonstruojama veiksmazodžio šaknimi s.i. **dvar-* ‘uždaryti, užrakinti’ ir siūlė palyginti būtent su s.i. *dvār-* ‘durys, vartai’ (Grassmann H. Wörterbuch zum Rig-Veda. - 1872 [Delhi, 1999]. - P. 650).
8. Būga K. Rinkiniai raštai, II. - Vilnius, 1959. - P. 170.
9. Skardžius P. Rinkiniai raštai, IV. - Vilnius, 1998. - P. 126.
10. Fraenkel E. Ten pat.
11. Pokorny J. Min. veik. - P. 279.
12. Топоров В. Н. Ten pat.
13. Mažiulis V. Min. veik. - P. 183.
14. Tokio *forum* aiškinimo laikosi dauguma aukščiau minėtų kalbininkų (žr. Fraenkel E. Ten pat; Pokorny J. Min. veik. - P. 278; Черных П. Я. Min. veik. - P. 233; ЭССЯ, V. - P. 170). Tokią šio žodžio kilmę nurodo ir Kuzavinis K. Lotynų-lietuvių kalbų žodynas. - Vilnius, 1996. - P. 337, 339; Дворецкий И. Х., Корольков Д. Н. Латинско-русский словарь. - Москва, 1949. - P. 377 (iš pastarojo žodyno kaip tik imta minėta pirminė, „arch.” *forum* reikšmė).
- Kitokią šio žodžio etimologiją (anlautą siejant ne su ide. **dh-*, o su ide. **bh-*, taigi žodį vedant iš ide. **bher-* ‘aštriu daiktu apdirbti’, kaip kad lie. *bāras* ir kt.) iš minėtų autorių palaiko tik Фасмер М. Min. veik. - P. 489 ir Walde–Hofmann. - P. 537 (nors čia nurodoma esant galimą ir pirmąją, p. 530).
15. Ригведа: Мандалы V–VII / Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва, 1989. - P. 225, 637.
16. Елизаренкова Т. Я. Слова и вещи в Ригведе. - Москва, 1999. - P. 34–38; plg. Mayrhofer M. Min. veik., II. - P. 51, 83.
17. V. Ilič-Svityčius buvo netgi išsakęs nuomonę, kad reikšmė ‘kiemas’ nuo pat pradžių turėjęs jau pats ide. **dhūr-*; tai liudijantis skolinimosi santykiu susijęs su juo (skolinimosi šaltinis?) semitų **t-w-r-* ‘aptvaras, aptvertas kiemas’ (sen. hebrajų *tūr* ‘aptvaras iš akmenų, kolonada’, *tūrā* ‘aptvaras, aptverta stovykla’, sirų *tūrā* ‘gardas, laidaras’, aramėjų *tuṣarun* ‘aptvaras’, *tūrūn* m., *tuṣaratun* f. ‘kiemas’ ir pan.), plg. netgi šumerų *tur* ‘kiemas, laidaras’ (Иллич-Свитыч В. М. Древнейшие индоевропейско-семитские языковые контакты // Проблемы индоевропейского языкознания: Этюды по сравнительно-исторической грамматике индоевропейских языков. - Москва, 1964. - P. 5–6, žr. p. 3). Kad ir kaip, sprendžiant iš ide. žodžių reikšmių, vis dėlto atrodo, kad reikšmė ‘durys, vartai’ buvo pirminė, o reikšmė ‘kiemas’ iš jos išsirutuliojo. Bent jau baltų kalbų atitikmenys, išskyrus lietuvių *dvāras*, liudija tik reikšmę ‘durys, vartai’.
18. Be romėnų forumo, pažymėtina ir tai, kad būtent priešais miesto vartus rinkdavosi trojėnų bei hetitų „seimas”: Zamarovskis V. Hetitų imperijos paslaptys. - Vilnius, 1969. - P. 226.
19. Rėza L. Lietuvių liaudies dainos, II. - Vilnius, 1964. - P. 234: Nr. 121.
20. LKŽ, X. - P. 729.
21. Lietuvių tautosaka, I: Dainos. - Vilnius, 1962. - P. 406: Nr. 403.
22. Daukantas S. Žemaičių tautosaka, I: Dainos. - Vilnius, 1983. - Atitinkamai p. 81, 85, 83, 96–97, 111: Nr. 52, 56, 54, 69, 89.
23. Русская народная поэзия: Обрядовая поэзия. - Ленинград, 1984. - P. 282: Nr. 409.
24. Ten pat. - P. 353: Nr. 511.
25. Skardžius P. Ten pat.
26. [BRMŠ:] Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, II: XVI amžius / Sudarė Norbertas Vėlius. - Vilnius, 2001. - P. 582, plg. p. 595; Lasickis J. Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus / Paruošė Juozas Jurginis. - Vilnius, 1969. - P. 42, plg. p. 21; Mannhardt W. Letto-Preussische Götterlehre. - Riga, 1936. - P. 357.
27. BRMŠ, III: XVII amžius / Sudarė Norbertas Vėlius. - Vilnius, 2003. - P. 148, plg. 261 (čia nežinia kodėl *das Gehöft* išversta daugiskaita: „Dvargantis – saugojas sodybas ir kiemus...”; ačiū vertėjai iš vokiečių kalbos Rūtai Jonynaitei už papildomą padrašinamą konsultaciją šiuo klausimu); Mannhardt W. Min. veik. - P. 545; Prātorius M. Deliciae Prussiae oder Preußische Schaubühne / Im wörtlichen Auszuge aus dem Manuscript herausgegeben von Dr. William Pierson. - Berlin: A. Duncker’s Buch-Verlag, 1871. - P. 33.
28. Mannhardt W. Min. veik. - P. 521, 532; BRMŠ, III. - P. 121; taip pat žr. Lietuvių mitologija / Parengė Norbertas Vėlius, I. - Vilnius, 1995. - P. 534, paaiškinimas 591. Gardunyčio, kurį W. Mannhardtas rekonstruoja vietoje *Gaddinautis*, Lasickio apibūdinto kaip *custos eorundem recens editorum* „tik ką atvestų ėriukų saugotojas” (BRMŠ, II. - P. 581, 594; Lasickis J. Min. veik. - P. 20, 40), čia nenagrinėsime, spėdami tik, kad sutapatinti jį su Dvargantu Pretorijų, galimas daiktas, paskatino lietuvių žodžio *gařdas* atitinkamos reikšmės (‘aptvaras’ plačiausia prasme, anksčiau netgi ‘miestas’, kaip ir slaviški atitikmenys).
29. Narbutas T. Lietuvių tautos istorija, I: Lietuvių mitologija. - Vilnius, 1998. - P. 199.
30. Lietuvių mitologija, I. - P. 131.
31. Ten pat. - P. 334.
32. Ten pat. - P. 534. Vardo *Vaizganthos*, kurį irgi pirmas paminėjo J. Lasickis (...*deum Vaizganthos colunt virgines, ut illius beneficio, tam lini quam canabis habeant copiam* „...merginos garbina dieva *Vaizganthos*, kad iš jo malonės turėtų pakankamai linų ir kanapių”) ir kt.: BRMŠ, II. - P. 583, 596; Lasickis J. Min. veik. - P. 23, 43; Mannhardt W. Min. veik. - P. 358), pirmojo dėmens interpretacijų čia išsamiau nenagrinėsime: paprastai jis siejamas su *vais-ingumu* (plg. Pretorijų: *Vaisgautis d. i. der Gott der Fruchtbarkeit... Kombt her von Wort waisus i. e. Vermehrung, Frucht, gauti bekommen, gleichsam der die Frucht bringet oder die Vermehrung schafft* „vaisingumo dievas... Vardas kilęs iš žodžio *vaisius*, t. y. dauginimasis, vaisius ir *gauti*, vadinasi, tas, kuris neša vaisius, arba padeda daugintis”: BRMŠ, III. - P. 121, 239; Mannhardt W. Min. veik. - P. 532), o J. Krohnas čia, matyt, įžvelgė, kaip vėliau ir K. Kuzavinis su B. Savukynu, šaknį „*vaiš-* (: lie. *vaišės*, plg. *višas*; *višė* – sena reikšmė ‘kiemas, kaimas’, plg. sen.ind. *viś-* ‘namas’, got. *weihs* ‘kaimas’)) (Kuzavinis K., Savukynas B. Lietuvių vardų kilmės žodynas. - Vilnius, 1987. -

- P. 359). Jiems pritaria, pateikdamas tipologinį kontekstą, S. Valentas (Валянтас С. Двусоставные антропонимы – реликты поэзии балтов // Балто-славянские исследования XVI. - Москва, 2004. - P. 218–219).
33. Lietuvių mitologija, I. - P. 426. *Gaddinai* esant *Gardunyti*, kaip matėme, 1936 m. išaiškina W. Mannhardtas.
 34. Basanavičius J. Raštai, I. - Vilnius, 2003. - P. 419, 421; Basanavičius J. Rinktiniai raštai. - Vilnius, 1970. - P. 580, 582; Lietuvių mitologija / Sudarė Norbertas Vėlius, II. - Vilnius, 1997. - P. 18, 21.
 35. Lietuvių mitologija / Sudarė Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius, III. - Vilnius, 2004. - P. 72, 73.
 36. Lasickis J. - Min veik. - P. 75.
 37. Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. - Vilnius, 1981. - P. 351.
 38. Иванов В. В., Топоров В. Н. Балтийская мифология // Мифы народов мира: Энциклопедия, I. - Москва, 1980. - P. 156. Plg. šio straipsnio iškraipytą vertimą: Lietuvių mitologija, III. - P. 356.
 39. Balys J. Raštai, II. - Vilnius, 2000. - P. 358.
 40. Mitologijos enciklopedija, II. - Vilnius, 1999. - P. 278–279; Beresnevičius G. Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas. - Vilnius, 2001. - P. 84.
 41. Kaip antai A. J. Greimo: Greimas A. J. Tautos atminties beiškant, Apie dievus ir žmones. - Vilnius–Chicago, 1990. - P. 326, 330; ir kt.
 42. BRMŠ, III. - P. 663, 695.
 43. Pokorny J. Min. veik. - P. 279, žr. p. 275, 277; plg. Vries J., de. Altnordisches etymologisches Wörterbuch. - Leiden, 1962. - P. 89, kur palaikomas pirmasis aiškinimas; taip pat Mayrhofer M. Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen, II. - Heidelberg, 1963. - P. 119, kur neatmetamas ir antrasis.
 44. Dėl priesagos žr. Skardžius P. Rinktiniai raštai, I. - Vilnius, 1996. - P. 374.
 45. Žr. Lukšaitė I. Matas Pretorijus – Prūsijos kultūros istorikas: gyvenimas, veikla ir mokslinė kūryba // Pretorijus M. Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla, I. - Vilnius, 1999. - P. 17–19; taip pat BRMŠ, III. - P. 100.
 46. LKŽ, III. - P. 104, 323.
 47. Lietuviškos pasakos, surinko Jonas Basanavičius, II. - Vilnius, 2003. - P. 302: Nr. VII.32.
 48. Žr. Dagys J. Kaip kun. A. Pabrėža augalų vardyną kūrė: Bruožai jo darbo ir asmens charakteristikai // Gamta, 1937, Nr. 4 (8), p. 235; Pabrieža A. Botanika, arba Taislius Auguminis. - Shenandoah, 1900. - P. 159 (*vaisgantojas* čia įvardija kregždūnę *Cynanchum*). Šiuodu šaltinius man geranoriškai nurodė Pranas Vildžiūnas, už ką jam nuoširdus ačiū. Taip pat žr. LKŽ, XVII. - P. 930.
 49. Kuzavinis K., Savukynas B. Min. veik. - P. 359.
 50. Ten pat. - P. 116–117, 118, 162, 167, 338–339, 371; Lietuvių pavardžių žodynas / A. Vanagas ir kiti, I. - Vilnius, 1985. - P. 621; Валянтас С. Min. veik. - P. 207.
 51. Lietuvių pavardžių žodynas, II. - Vilnius, 1989. - P. 859.
 52. Kuzavinis K., Savukynas B. Min. veik. - P. 164; Валянтас С. Ten pat. Be to, S. Valento pastebėjimu, „lietuvių šaknį *gin(t)- / gan(t)-* semantiškai atitinka graikų *aléks-* ‘ginti, padėti’, plačiai žinoma graikų antroponimijoje: *Aléksandros* ir t. t.” (ten pat).
 53. Lietuvių pavardžių žodynas, I. - P. 621.
 54. Ten pat; Топоров В. Н. Min. veik. - P. 146, 307; Топоров В. Н. Прусский язык: Словарь, II: Е–Н. - Москва, 1975. - P. 151.
 55. Dagys J. Min. veik. - P. 233; Pabrieža A. Min. veik. - P. 121; žr. LKŽ, II. - P. 937.
 56. Žr. Власова М. Н. Русские суеверия. - Санкт-Петербург, 2000. - P. 133–134; Славянские древности: Этнолингвистический словарь в пяти томах / Под редакцией Н. И. Толстого, II. - Москва, 1999. - P. 32; Славянская мифология: Энциклопедический словарь. - Москва, 2002. - P. 130.
 57. Belickis M. Užmirštas šumerų pasaulis. - Vilnius, 1972. - P. 222–223; kiek kitais žodžiais S. Gedos persakyta šią vietą žr.: Pasaulinės literatūros biblioteka: Senovės Rytų poezija. - Vilnius, 1991. - P. 83.
 58. Eliade M. From Primitives to Zen: A Thematic Sourcebook of the History of Religions. - San Francisco, New York, etc.: Harper & Row, 1977. - P. 322: Nr.158.
 59. Матье Э. М. Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта. - Москва, 1996. - P. 41–45; žr. Spence L. Myths and Legends of Egypt. - London, 1915 (1998). - P. 115–116.
 60. Spence L. Min. veik. - P. 291–292.
 61. Zamarovskis V. Min. veik. - Pav. prieš p. 33.
 62. Antikos žodynas. - Vilnius, 1998. - P. 295.
 63. Basanavičius J. Levas lietuvių pasakose ir dainose. - Vilnius, 2003. - P. 237.
 64. Ten pat. - P. 163–166.
 65. Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н. К проблеме лтш. *jumis* и балтийского близнечного культа // Балто-славянские исследования 1982. - Москва, 1983. - P. 169.
 66. Žemės atmintis: Lietuvių liaudies padavimai / Parengė Bronislava Kerbelytė. - Vilnius, 1999. - P. 76: Nr. 160.
 67. Elisonas J. Mūsų krašto fauna lietuvių tautosakoje // Mūsų tautosaka / Red. prof. V. Krėvė-Mickevičius, V. - Kaunas, 1932. - P. 212, atitinkamai Nr. 2711 ir 2707.
 68. Iš gyvenimo vėlių bei velnių / Surinko Jonas Basanavičius. - Vilnius, 1998. - P. 194: Nr. XI.10.
 69. Beresnevičius G. Dausos: Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūroje. - Vilnius, 1990. - P. 140. Pasakos „Svečiuose pas elgetą (Dievą)” siužetą ir šaltinius žr.: Balys J. Raštai, III. - Vilnius, 2002. - P. 60–61: Nr. 472.
 70. Vėlius N. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis: Folklorinio velnio analizė. - Vilnius, 1987. - P. 170.
 71. Balys J. Raštai, IV. - Vilnius, 2003. - P. 94.
 72. Beresnevičius G. Ten pat.
 73. BRMŠ, III. - P. 556, taip pat žr. p. 557, 562.
 74. Beresnevičius G. Ten pat.
 75. Ригведа / Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова, Мандалы IX–X. - Москва, 1999. - P. 130; tiksliau būtų versti dviskaita: „pro [du] šuniu” (*švānau*), „keturakiu” (*catu-rakšaiū*) ir t. t., žr. Aufrecht Th. Die Hymen des Rigveda, II. - Berlin, 1955. - P. 301.
 76. Eliade M. Min. veik. - P. 442: Nr. 209.
 77. Biedermann H. Naujasis simbolių žodynas. - Vilnius, 2002. - P. 436.
 78. Walde–Hofmann, I. - Heidelberg, 1938. - P. 668–669.
 79. Veličkienė A. Antikos mitologijos žinytas. - Kaunas, 1996. - P. 160–161.
 80. Krikščioniškosios ikonografijos žodynas / Sudarė Dalia Ramonienė. - Vilnius, 1997. - P. 205.

81. Мифы народов мира: Энциклопедия, II. - Москва, 1982. - P. 160.
82. Левкиевская Е. Е. Мифы русского народа. - Москва, 2002. - P. 190.
83. Славянские древности, I. - Москва, 1995. - P. 440.
84. Straubergs K. Latviešu būramie vārdi, II: Kaitēšana un dziedāšana. - Rīgā, 1941. - P. 556.
85. Ten pat. - P. 507, 511.
86. Vėlius N. Min. veik. - P. 170, žr. p. 42, 112.
87. Славянские древности, I. - P. 440.
88. Cit. iš Šmits P. Latviešu Mītoloģija / Otrs pārstrādāts izdevums. - Rīgā, 1926. - P. 55; vertimas: Šmitas P. Latvių mitologija. - Vilnius, 2004. - P. 88.
89. Iš gyvenimo vėlių bei velnių. - P. 207: Nr. XIII.7.
90. Lietuvių tautosaka, II: Dainos, raudos. - Vilnius, 1964. - P. 542: Nr. 580.
91. Aufrecht Th. Die Hymen des Rigveda, I. - P. 411; Ригведа / Мандалы V–VIII. - P. 112.
92. Žr. Beresnevičius G. Dausos. - P. 139.
93. Fraenkel E. Min. veik. - P. 28.
94. Iš gyvenimo vėlių bei velnių. - P. 115: Nr. II.5. Apie šio motyvo sąsajas su atitinkamais iranėnų tradicijos vaizdiniais žr. Razauskas D. Indoiranėnų mitinio vėjo atitikmenys lietuvių tautosakoje (užuominos Gilesniam tyrimui) // Acta Orientalia Vilnensia, III. - Vilniaus universiteto leidykla, 2003; taip pat Razauskas D. *Vėjųikas*: Lietuvių vėjo demono vardo ir įvaizdžio rekonstrukcija, atsižvelgiant į vieną skitų atitikmenį (osetinių *wæjug / wæjyg*). - Vilnius, 2004. - P. 35–39.
95. Šmits P. Min. veik. - P. 32; Šmitas P. Min. veik. - P. 49, 50.
96. Славянские древности, II. - P. 28.
97. Славянские древности, I. - P. 438, 439.
98. A Sanskrit-English Dictionary / Etymologically and philologically arranged, with special reference to cognate Indo-European languages by Sir. Monier Monier-Williams, new edition, greatly enlarged and improved with the collaboration of professor E. Leumann, professor C. Cappeller, and other scholars. - Oxford University Press, 1899 (Delhi: Motilal Banarsidass, 1999). - P. 504; žr. Кочергина В. А. Санскритско-русский словарь / Издание 3-е, исправленное и дополненное. - Москва, 1996. - P. 294. Beje, prisimenant A. Pabrėžos augalų vardyno *dvarganyką (dvarganinką)*, gal vis dėlto paminėtini, nedarant jokių išvadų, ir atitinkami sanskritiški pavyzdžiai iš botanikos srities su tuo pačiu pirmuoju dėmeniu: *dvāra-dāru-* 'tikas (toks medis, Tectona Grandis)', pažodžiui „durmedis“, *dvāra-vṛtta-* 'juodasis pipiras' (pažodžiui 'atveriantis duris / vartus', antrasis dėmuo, beje, giminiškas su lie. *vėrti, vaṛtai*).
99. A Sanskrit-English Dictionary. - P. 362.
100. LKŽ, V. - P. 754.
101. A Sanskrit-English Dictionary. - P. 613; Mayrhofer M. Min. veik. - P. 251; Pokorny J. Min. veik. - P. 839; žr. Fraenkel E. Min. veik. - P. 585.
102. A Sanskrit-English Dictionary. - P. 107, 115, 365.
103. Ten pat. - P. 622; žr. Mayrhofer M. Min. veik. - P. 262.
104. Macdonell A. A., Keith A. B. Vedic Index of Names and Subjects. - London, 1912 (Delhi, 1995). - P. 386.
105. The Principal Upaniṣads / Edited with introduction, text, translation and notes by S. Radhakrishnan. - Great Britain, 1953 (India: HarperCollins, 2000). - P. 389–390; žr. Упанишады, книга 3: Чхандогья упанишад / Перевод с санскрита, предисловие и комментарии А. Я. Сыркина. - Москва, 1991. - P. 78.
106. Chakravarti M. The Concept of Rudra-Śiva throughout the Ages. - Delhi, 1994. - P. 178.
107. Žr. Eliade M. Yoga: Immorality and Freedom. - Princeton University Press, 1971. - P. 220–221 ir kt.
108. Antai pagal sinkretines gnostines vėlyvojo helėnizmo pažiūras, visų mirusiųjų sielos, F. Cumont'o žodžiais, „turi praeiti duris, saugomas sargo“, bet „tik inicijuotųjų sielos žino slaptažodį, galintį sušvelninti jo nepalenkiamumą“ (Кюмон Ф. Восточные религии в римском язычестве. - Санкт-Петербург, 2002. - P. 164).

Lith. *dvaras* and *Dvargantas*

Dainius RAZAUSKAS

The article consists of two parts. The first part aims to show that the Lith. *dvaras* 'estate, manor, farmstead, yard' is not a borrowing from Slavic (Old Rus. *дворъ* 'abode, farmstead, yard', Rus., Brus. *двор* 'yard', Pol. *dwór* 'yard, farmstead') but is their cognate. Such a maintenance is grounded 1) on the views already expressed by the eminent Lithuanian linguists; 2) on phonetic relatedness of the Lith. *dvaras* to Lettish *dvars* 'a kind of gate', dial. *duors* 'gate', Old Prus. *dauris* (**dvarīs*) 'double gate'; and 3) on several semantic instances from Lithuanian folk songs revealing the still manifest connectedness of the meanings 'yard' and 'gate, (front) door', the latter being the primary meaning of the Balto-Slavic **dvar-* and the IE **dhuor-*.

The second part is dedicated to corresponding reinterpretation of the Lithuanian mythological personage *Dvargantas*, firstly mentioned by J. Lasicius in the 16th century as *Dwargonth*. Analysis begins with the survey of the previous statements on the item made by scholars over the last hundred and fifty years. These converge mainly to a notion of *Dvargantas* being the 'defender, protector, preserver of the farmstead'. The last component of the name *-gant-* can obviously be connected to Lith. *ginti* 'defend, protect, preserve'; that has many parallels in Lithuanian anthroponymy. The first component, however, taking into account the subject of the first part of the article, could be reinterpreted differently, i.e. according to the primary meaning of the Baltic **dvara-* 'gate, door'. Then *Dvargantas* could be possibly conceived as an archaic mythonym implying the Doorkeeper, a well-known figure in various traditions, and might be compared, for instance, with the Indian equivalent *dvāra-pā-*, or *dvāra-pāla-* etc., the first component of which is the direct cognate of the Lith. *dvaras*.

„Liaudies kultūros“ redakcija,
Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius
el. p. liaudies.kultura@lfcc.lt

Gauta 2005 01 28, įteikta spaudai 2005 05 05